

והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ

בכייה לדורות

פרשתנו נקראת על שם פתיחתה, העוסקת במסעם של שנים־עשר המרגלים שנשלחו מקדש ברנע לתור את ארץ כנען, ערב כיבושה המתוכנן בידי בני ישראל.

מסע זה, כפי שהוא מתואר בפרשתנו, לא היה שלילי מראשיתו. אדרבה, משה מצווה עליו מפי הגבורה והוא העומד ומשלח את היוצאים לדרך, כשקודם לכן הוא מצייד אותם בהנחיות מפורטות. התחושה היא שזהו הצעד הראשון בדרך אל היעד הנכסף, אל ארץ־ישראל.

מתוך כך, התוצאה המתקבלת כעבור ארבעים יום – בליל התשיעי לחודש העשירי, הלא הוא תשעה באב – מפתיעה ומזעזעת. שנים עשר נשיאי העדה חלוקים בתוכם מחלוקת קוטבית: הללו אומרים כי "טובה הארץ מאד מאד", והללו אומרים "ארץ אכלת יושביה הוא"; הללו מפצירים "עלה נעלה... כי יכול נוכל" והללו מזהירים "לא נוכל... כי חזק הוא ממנו". קשה להבין כיצד אותה משלחת, שעשתה את דרכה באותו נתיב, הוציאה מתוכה שני דו"חות שונים כל כך.

מאחר והארץ היא אותה ארץ, אין מנוס מן המסקנה שהעיניים לא היו אותן העיניים. פרשיית המרגלים חשפה הבדל עמוק בין שתי נקודות מבט – זו של משה, יהושע וכלב מחד גיסא, וזו של עשרת המרגלים הנותרים מאידך גיסא^א.

כדי להבין את שורשי ההשקפות השונות ולעמוד על הדרך שבה נוצר הפיצול המצער בין דעת עליון לבין דעת אנוש, המהרהרת אחריה, נעקוב אחר הנחיותיו המפורטות של משה רבנו, המְשַׁלֵּחַ, ונבדוק כיצד התקיימו על־ידי המרגלים, שליחיו.

^א בפרשת דברים משלימה התורה את התמונה כאשר היא מוסיפה פרטים אודות ראשיתה של יוזמת הריגול: "ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו" – קריבה שאינה הוגנת, בערבוביא, ילדים דוחפים את הזקנים וזקנים דוחפים את הראשים (דברים א כב וברש"י). מתוך כך אנו נרמזים שהפיצול בין נקודות המבט השונות לא נולד כתגובה עניינית לנתונים היבשים שמצאו המרגלים לפנייהם בבואם ארצה, אלא הונח כבר ביסוד שליחותם.

בין שליח למשלח

וישלח אתם משה לתור את ארץ כנען ויאמר אֲלֵהֶם עלו זה בנגב ועליתם את ההר. וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב. ומה הארץ אשר הוא יושב בה הטובה הוא אם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים. ומה הארץ השמנה הוא אם רזה היש בה עץ אם אין והתחזקותם ולקחתם מפרי הארץ והימים ימי בכורי ענבים.

ככלל, שאלותיו של משה רבנו הן שאלות של "כיצד". הוא אינו מבקש מן המרגלים להעריך את סיכויי צבא ישראל להביס את צבאותיהם של יושבי הארץ, אלא רק למסור לו דיווח על סדרי הכוחות, על המצב המוראלי ועל איכותה החקלאית של הארץ.

לשאלות ה"כיצד" נוספת בכל זאת שאלה אחת שבמבט ראשון עניינה אינו ברור. תחילה נאמר "ומה הארץ השמנה הוא אם רזה", ומיד לאחר מכן נאמר "היש בה עץ אם אין". לכאורה, מדובר בכפילות שלא לצורך, שכן אם הארץ שמנה הרי יש בה עץ ואם היא רזה הרי שאין. מתוך כך הסיקו חז"ל שבשאלה זו חבוי עומק נסתר – משה רבנו מבקש מהמרגלים להעריך לא רק את חוסנם הפיזי של יושבי הארץ אלא גם את חוסנם הרוחני: "היש בה עץ" – אם יש בהם אדם כשר שגין עליהם בזכותו².

בסוף דבריו, מוסיף משה רבנו גם הנחיה מעשית: "והתחזקותם ולקחתם מפרי הארץ". הנחיה זו הייתה אמורה להמחיש בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים את טוב הארץ ואת ברכתה.

כעת נעבור לדיווח שהתקבל מאת המרגלים, ונגלה שאין דבר שאינו משתמע לשתי פנים.

תחילה בולטת לעין העובדה שהמרגלים מתעלמים כמעט לחלוטין משאלות ה"כיצד", שתפסו את חלק הארי בפקודת מסעם. הנתונים המובאים בכל זאת בדבריהם צבועים בצבעים קודרים ומשמשים כאסמכתאות לעיקר הדיווח שמסרו לאסיפת העם – דיווח החורג חריגה בוטה מסמכותם בכך שהוא עוסק במישור אחר לגמרי, לא ב"כיצד" כי אם ב"האם".

שנית, בשאלת "היש בה עץ", שהודגשה בדבריו של משה רבנו, אין המרגלים עוסקים כלל, עד שנדמה שלא הבינו את השלכותיה. בין כל שאלות ה"כיצד", זו הייתה השאלה היחידה שהייתה קשורה בהחלטה "האם"³. אם התשובות לשאר השאלות לא היה בהן כדי לעכב את

² רש"י לבמדבר יג כ.

³ כפי שהבינו היטב יהושע וכלב, שהדו"ח הנגדי שהגישו עומד בעיקר על התשובה לשאלה זו: "עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לה", וזאת משום ש"סר צלם מעליהם וה' אתנו".

השלב הבא במסעם של בני ישראל אפילו ברגע אחד, הרי התשובה לשאלה זו עלולה הייתה לעשות זאת – "כי לא שלם עֵוֹן האמרי עד הנה"^ד.

דווקא להנחייתו האחרונה של משה רבנו, "והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ", מצייתים המרגלים ככתבה וכלשונוה.

הם חשבו לרעה

חז"ל חושפים טפח מן הנעשה מאחורי הקלעים, בעת המסע עצמו, ומגלים שלאורך כל הדרך העניקו המרגלים פירוש משלהם – קודר ומבשר רעות – למאורעות שנקרו בדרכם.

דרש רבא, אמר הקב"ה: אני חשבתיה לטובה והם חשבו לרעה, אני חשבתיה לטובה – דכל היכא דמטו, מת חשיבא דידהו, כי היכי דניטרדו ולא לשאלו אבתרייהו. ואיכא דאמרי: איוב נח נפשיה, ואטרידו כולי עלמא בהספידא. הם חשבו לרעה – "ארץ אכלת יושביה הוא"^ה.

זה לא היה השיבוש היחיד בדרך הסקת המסקנות של המרגלים. חז"ל מוסיפים ומעירים שכששאל משה רבנו על סדרי הכוחות הצבאיים בארץ, הסביר למרגלים כיצד להעריך אותם נכונה: "ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה" – סימן מסר להם: אם בפרזים יושבין, חזקים הם שסומכין על גבורתם, ואם בערים בצורות הם יושבין, חלשים הם"^ו. המרגלים, בדברי תשובתם, העדיפו להסיק את המסקנה ההפוכה: "אפס כי עז העם הישב בארץ והערים בצרות גדלת מאד".

אם כן, המרגלים פוסעים בשבילי הארץ כשעל פניהם מסווה עבה, כשדווקא שרשרת המאורעות הפועלת לטובתם היא המעוררת יותר מכול את חשדם. כשדעתם של יושבי הארץ מוסחת בלוויות רבות, הם מגיעים למסקנה כי "ארץ אכלת יושביה הוא". כשבאורח פלא הם חומקים פעם אחר פעם מכל עין בוחנת, הם מקוננים כי "ונהי בעיינינו כחגבים וכן היינו בעייניהם". את סימני החולשה שבחומות המתגוננות הם מזהים כעדות לחוסן בלתי מנוצח. מתוך כך, חובתם ברורה להם: שומה עליהם לשוב אל מחנה ישראל ולהזהיר את העם מפני האיום הנורא.

כאמור, בתמונה המעוותת הזו יש בכל זאת יוצא דופן אחד, הנחיה אחת המתקיימת במלואה. משה רבנו מצווה "והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ", והמרגלים עושים כדבריו: "ויבאו עד נחל אשכל ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאָהוּ במוט בשנים ומן

^ד בראשית טו טז.

^ה סוטה לה, א.

^ו רש"י.

הרמנים ומן התאנים". לא זו בלבד, אלא שהם אף מקדימים את הצגת הפירות לדבריהם: "ויראום את פרי הארץ", ומוודים בפה מלא: "וגם זבת חלב ודבש הוא וזה פריה". לכאורה, הם פועלים בכך כנגד האינטרס שלהם עצמם. הלא כאשר יראו בני ישראל את טוב הארץ, לא ירצו לשמוע את דברי הדיבה כנגדה. מה נשתנו, אפוא, פירות הארץ, שהמרגלים מודים בטובם ואינם מסתירים אותו מעיני העדה?

וזו פריה!

הסבר אפשרי אחד הוא שהצגת הפירות נעשתה כמעין "הודאה במקצת" של המרגלים, וכדברי רש"י: "כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחילתו, אין מתקיים בסופו". ידעו המרגלים שחריצת דין של "כולו חייב" על הארץ שמשה רבנו עומד ומשבחה באוזני ישראל מיום שיצאו ממצרים ועד עתה – לא תתקבל על דעת ההמון; לפיכך לא נמנעו מלהציג את הפירות הטובים, כשהם סומכים על הסיפור שיספרו לאחר מכן שיאזן את הרושם החיובי ויטה את הכף לשלילת המשך המסע אל הארץ. בנוסף, שמא קיוו שיחד עם ההשתאות למראה ענבי הענק תתגנב ללבבות גם חרדה מפני טיבה הפלאי והמוזר של הארץ המגדלת אותם.

אמנם הסבר אחר, מתאים יותר לפשט הפסוקים, הוא שהצגת הפירות דווקא שירתה את מטרתם של המרגלים ותמכה בדבריהם. השימוש שנעשה בה לא היה כ"הודאה במקצת", שנועדה "להחליק" את השקר באוזני השומעים, אלא להפך – כראיה ניצחת הממחישה יותר מכול את האיום הגלום באותה ארץ לא נודעת שאליה מבקש משה רבנו להביא את העם. אותם פירות מבורכים, שמשה רבנו קיווה להציג בפני העם כעדות לברכתה המופלגת של ארץ ישראל, היו – בראייתם המשובשת של המרגלים – מקור מובהק לאימה ופחד.

כדי להבין מפני מה חששו המרגלים כל כך, יש לזכור מנין באו בני ישראל ומה היה מצבם הרוחני באותה שעה. רק לפני פרק זמן קצר יצאו ישראל ממ"ט שערי טומאה, מסיר הבשר המצרי, ויציאה זו הייתה להם כלידה מחודשת, צרובה בחותמו של מעמד הריסיני – פסגה רוחנית של דבקות אומה באלוקיה. למרגלות ההר התעצבה תודעה לאומית ייחודית, כזו שאינה תלויה טריטוריה או נכסים, שאינה נושאת עיניה לרווחה גשמית ולהישגים קנייניים, עם שהוא "ממלכת כהנים וגוי קדוש" וכל שאיפותיו הן בתחום המוסר ותיקון עולם.

אם אמנם ידעו הכול שפעמייהם מועדות לארץ ישראל ואף שמחו על הברכה העתידה לבוא אליהם בתוכה, הרי שממרחק קשה היה לזהות את ההשלכות שיהיו לכך על הדמות הלאומית הצעירה והנוחה להיפגע. כעת, עם הצעד המעשי הראשון לעבר הארץ, מתחדדים הדברים. הנשיאים, שתפקידם מחייב אותם להימצא תמיד צעד אחד לפני צאן מרעיתם, חשים ראשונים באיום שמשקפים חילופי משמרות ההשגחה האלוקית – מהנהגת המדבר

הפלאית, הרוויה נוכחות אלוהית, לסדר יום של אומה בארצה, הכולל כיבוש וחלוקה, יישוב הארץ ועיבוד אדמתה. כרבי שמעון ורבי אלעזר היוצאים מן המערה לאחר שתיים-עשרה שנים שכולן תורה, ומגלים בחוץ עולם כמנהגו – חרישה בשעת חרישה וזריעה בשעת זריעה¹, אף הם מגיבים אינסטינקטיבית ברתיעה עזה; מבקשים לתת עיניהם בחומר המגושם ולבטל את הכבלים המחייבים את העם להיזקק לו.

הרוח, החומר ותורת ארץ-ישראל

האם טעו המרגלים? כל תינוק של בית רבן יודע שכן. אך במה? האם אין אנו מתחנכים לאור אותה תפיסה עצמה, הרואה בחומר איום על שאיפות הרוח?

הנה, למשל, דבריו של רבנו בחיי, בעל חובות-הלבבות – מספרי היסוד באמונת ישראל, שהצהיר ברורות: "כל אשר נוספה הארץ יישוב, נוסף השכל חורבן"². הארץ והשכל – החומר והרוח – נאבקים זה בזה מאז ומעולם והרי הם כצור וירושלים, המתמלאות זו מחורבנה של זו ולעולם לא יוכלו לשכון יחד. והנה גם דבריו של הנשר הגדול, הרמב"ם, שבחם של תלמידי-חכמים זקנים: "שבשעה שהם מזקינים ונחלשים וייפסד גופם, תרבה חכמתם ויתחזק שכלם ויוסיפו שלמות"³.

הלא כל אחד מאתנו יודע בנפשו: הרוח מושכת למעלה, ואילו החומר מושך למטה. כל נטייה חומרית ממעטת בהכרח את הנטייה הרוחנית, מחלישה את כוח השכל ומרופפת את אחיזתנו במדרגה הרוחנית שזכינו להשיג; ומאידך גיסא, כל הישג רוחני מנתק אותנו מן החומריות במידת מה, מגביה את מבטנו, מרומם את מעמדנו. דורות רבים של יראי ה' ואוהבי שמו התחנכו לאורה של תורה זו, שיצאה מפי גדולי רבותינו, יראים ושלמים.

אלא שגם תורת אמת – יש ואינה אלא הוראת שעה בלבד. המרגלים הפנימו את הנהגת המדבר ונקשרו בה בכל נימי נשמתם, אך לא הסכינו לקבל את העובדה שהנהגה זו לא נועדה להימשך. הפרדת החומר מן הרוח הייתה הכרחית עבור העם שנחלץ בעור שיניו מטומאת החומר המצרי, הפגום והמגואל, כשם שסטיריליות היא תנאי בל יעבור מעבר לדלתות חדר הניתוח. אולם ארץ ישראל היא המציאות האמיתית, השלמה והמבורכת,

¹ שבת לג, ב וראה ברכות לה, ב.

² חובות הלבבות, שער הפרישות, פרק ז.

³ פירוש המשנה לרמב"ם קינים ג: ה.

והעומדים על גבולה נדרשים לשכוח תחילה את תורת הגלות – ורק לאחר מכן יוכלו לבוא אל הארץ.¹

המעבר אינו קל. לא לחינם נשלחו דווקא עשרת נשיאי העדה להיות הראשונים שיצלו אותנו בשלום – נשלחו וכשלו, חטאו והחטיאו. בני ישראל אימצו את נקודת מבטם, הפנימו את חששותיהם ולמעשה בחרו להישאר מחוץ לגבולה של הארץ המייראת הזו – ארץ שבה נדרשים להשתקע בעפר ולחיות בו ועל ידו חיי קודש עליון.

בחירה זו קנסה אותנו לא בארבעים שנות נדודים בלבד, אלא באלפי שנה ויותר. גם כשזכינו לבוא אל הארץ, לא הייתה זו ביאה גמורה. סיגי תפיסתם של המרגלים נותרו נטועים עמוק בתודעתנו, וגזרו עלינו בירור ארוך ומורכב של גלות אחר גלות במדבר העמים – עד לאחרית הימים, כשיהיו כל חלקי המציאות לאחדים תחת מבטו השלם והמאחד של מלך המשיח.

דורות רבים של יהודים נולדו ונפטרו על אדמת נכר, ובמשך כל חייהם קידשו מלחמה על החומר – לאור משנתם של בעל חובות־הלבבות ושל הרמב"ם. עידן ועידנים חלפו, בטרם באה שוב שעת תמורות הרת גורל והעמידה בפנינו את אותו אתגר – לבוא אל הארץ ולהצליח, במקום שאותם עשרה גדולי מדבר נכשלו.

מִרְן הָרֵב זַ"ל נִעֲנָה לְאַתְגָּר זֶה כְּשֶׁכָּתַב עַל דְּבָרֵי חוֹבוֹת־הַלְּבָבוֹת אֶת הַדְּבָרִים הַבָּאִים:

הגיע הזמן לפרסם בעולם שהקודש, האידיאליות העליונה הראויה להיות נכספת מכל צדיקים, מכל ברי לב, הוא יונק מהחול, כמו שהצומח יונק מהדומם וכמו שהחי והאדם ניזון ממה שהוא למטה ממדרגתו בהוויה. ואז יבוא התור בעולם שרוח הקודש ושאיפת הקודש יהיו הגורמים האדירים לבניין העולם ושכלולו, ויסור אז מהעולם אותו המצב של המארה העתיקה הרובצת עליו, המתבטאת במאמר הפילוסופי־המוסרי של החסיד בחובות־הלבבות: "שכל מה שמוסיף העולם יישוב, מוסיף השכל חורבן", ויהיו יישוב השכל ויישוב העולם הולכים בהדדיות גמורה, ויהיה כבוד ה' לעולם וישמח ה' במעשיו.²

דברי חובות־הלבבות ודאי אמת, אך אין הם אמורים לכתחילה אלא משקפים את מצבו של העולם, שמארה עתיקה רובצת עליו – עוד מחטא אדם הראשון, הקדום והיסודי שבכל חטאי העולם, ומבחנה הסופי של כל גאולה המבקשת לתקן עולם באמת ובתמים. במקום

¹ ראה בבא־מציעא פה, א: "רבי זירא כי סליק לארעא דישראל יתיב מאה תעניתא דלשתכח גמרא בבלאה מיניה, כי היכי דלא נטרדיה" [תרגום: רבי זירא, כיוון שעלה לארץ ישראל, ישב מאה תעניות לשכח ממנו תלמודו הבבלי, כדי שלא יטרדיהו].

² נאדר בקודש, בתוך מאמרי הראי"ה ח"ב, עמ' 406.

אחר^{יב} מרחיב מרן הרב זצ"ל את היריעה, ומבאר מדוע לא ייתכן שהעולם יתנהל תמיד במסגרת היריבות העתיקה שבין החומר והרוח:

אמנם באמת אין דבר זה לכלל מוחלט, ואין זה תכלית השלמות, שאי אפשר לומר כלל שעניין הגוף ויישוב העולם יהיה בעצמו עניין רע, שהרי לעתיד לבוא יעמוד הגוף בתחיית המתים, ואם היו ענייני החומר חיסרון מוחלט, איך יהיה זה תכלית נכבד?

בהמשך הדברים מוסיף הרב ונדרש לשאלה העיקרית המטרידה אותנו, והיא: איך תיתכן הנהגה אחרת, כאשר עניינו הרואות שאכן הארץ מעכבת את השכל וכי החומר והרוח נוגדים זה את זה:

אמנם איך יהיה הדרך שהרצון יתמלא לו ומכל מקום לא יקבל השכל הפסד, הוא רק אם נעשה בהנהגת הרצון עם השכל כהנהגת המים עם האש. כי אם אין הפסק בין המים להאש, אז כשירבו המים מעט יכבו תבערת שלהבת גדולה מאוד; אבל כשיהיה איזה הפסק, אזי ישלוט האש על המים לתת בהם עניין אֲשִׁי גדול מאוד. כמו כן החובה בהנהגת השכל.

עולם הטבע מגלה לנו שהמפגש בין שני הפכים עשוי להיות פורה מאוד, כל עוד הוא נעשה בתנאים הנכונים. אמת זו נכונה גם לענייננו. מתוך הנחת היסוד שהחומר והרוח שניהם מרכיבים מהותיים במציאות שבה אנו חיים, ומתוך הידיעה שקיומם אינו עתיד להיבטל, הרי שעלינו להניח שאכן ישנם תנאים המאפשרים מפגש פורה ביניהם. דרוש לנו "הפסק בין המים להאש", קדרה שתכיל את המים ובה בשעה תעמוד בפני האש ותאפשר לה "לתת בהם עניין אֲשִׁי גדול מאוד" – קרי: להרתיח אותם.

קדרה זו, מוסיף הרב ומגלה, היא סגולתה של ארץ ישראל, שבה משתנים החוקים:

והנה מעלת ארץ ישראל היא שיעלו בה ישראל לעבודה רמה כל כך, עד שכל מה שייתוסף להם ברכה בענייני העולם כן יוסיפו כבוד בנפשם ברוממות מעלה וקדושת אמונה ואהבת ה' באמת. ולתכלית זה אמרה תורתנו הקדושה תמיד ענייני הייעודים על טובות העולם־הזה, אף על פי שהן נבזות ופחותות אצל כל בר דעת מצד עצמם, אבל באמת הכול מיוסד על זה הסוד הגדול, שאין פחיתות כלל לשלמות החומר, אדרבה מעלה היא, אלא שעלידי חלישות השכל תהיה במקרה שְׁבָה לעניין רע, אבל כשתהיה קדושת השכל ברוממות תכליתה אז זהו תוקפו וגבורתו ותפארתו, כשיהיה לו כל טוב עולמי, ועלידו חרץ בענייניו לגדל ולרומם

^{יב} חבש פאר, מהדורת מוסד הרב קוק, עמ' מט.

ענייני הקדושה העליונה למען כבוד ה' יתברך. לפי זה, כיון שעל כל פנים ארץ ישראל יסדה הקב"ה בתכלית הטוב לענייני הגוף, "ארץ זבת חלב ודבש", אם כן יש ח"ו סכנה שיתחזק הגוף ועל ידו ייחלש השכל כיוון שיהיה מעורב בגוף.

אם כן, אין השכל נעשה צורך לרוח אלא כאשר הוא חלוש וחסר את "קדושת השכל ברוממות תכליתה". בארץ ישראל נשלם החיסרון הזה, וממילא הברכה החומרית הופכת למעלה גדולה. כך ניתן להבין מדוע "אמרה תורתנו הקדושה תמיד ענייני הייעודים על טובות העולם הזה", ומנגד בשכר עולם הבא לא עסקה כלל. במקום שבו שבים כל צדדי הקיום אל מקוריותם האלוהית, ארץ ושמים גם יחד, אין כל צורך להוציא את הדברים מפשוטם. מה שחושי הגוף תופסים כברכה וכעונג, הוא אכן מציאות חיובית ומבורכת. "ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו... ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם"²⁷.

ובנידון פרשתנו מבאר הרב:

ועלפי זה יש לומר שהמרגלים שלקחו מפרי הארץ, גם כן כיוונו בהם להסיר לבבותיהם של ישראל מן הארץ. כי עיקר תכליתם לעבוד את ה', ולזה דרושה הגברת השכל, ולפי טבע הארץ תתגבר התאוה. ויש לומר שזהו שאמרו "כי חזק הוא ממנו" – "כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם"²⁸, שחשבו: כיוון שבחירת הטוב ורע, נתן הקב"ה לבני אדם, הרי זה כביכול סילק רשותו מזה, ואמרו שלפי תגבורת הגופני שבארץ אי אפשר כלל שיבחרו בטוב והקב"ה סילק מזה רשותו כביכול. אבל שקר הדבר, כי ודאי הקב"ה מושל בלב, כמו שכתוב "הנה כחמר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל"²⁹, ובידו להשיב לבות שובבים, שכן גזר בחכמתו העליונה שיטו רצונם לחפוז עבודתו, ועיקר קדושת הארץ כך היא: שכל מה שיתגבר בה הגוף – יוסיף השכל אומץ, רק בבחירה הדבר תלוי.

לדעת המרגלים, הברכה החומרית המופלגת שהתגלמה באשכול הענק שהביאו עמם נוגדת בהכרח את חיי הרוח והגברת השכל. הכנסת עם מקבלי התורה לארץ כה שופעת דמתה בעיניהם לאותו הבן שהושיבו אביו על קובה של זונות ותלה לו כיס בצווארו, מה יעשה ולא יחטא?³⁰

²⁷ ויקרא כו ד-ה.

²⁸ סוטה לה, א.

²⁹ ירמיה יח ו.

³⁰ ברכות לב, א.

משה רבנו צפה אפשרות זו מראש, והזהירם: "והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ!" אכן, יהיה צורך להתחזק, להתאזר אומץ, להאמין ביכולתו הרוחנית של העם לבוא למדרגתה של ארץ ישראל ולהישאר עם קדוש ואף להוסיף קדושה על קדושת המדבר. אולם המרגלים לא התחזקו די הצורך. מתוך הספק שהטילו בכוחותיו של כלל ישראל, באו להרהר אחר רבם ובסופו של דבר גם אחר בוראם.

טעויות גדולות של אנשים גדולים

בביאור זה יש כדי להשיב על אחד הקשיים החמורים ביותר בפרשת המרגלים: כיצד אירע הדבר שדווקא בחירי העדה, נשיאי ישראל, הם שחטאו וכפרו בטובתה של ארץ-ישראל. מי כמו קדושי עליון אלו היה צריך וראוי לחוש ממרחקים את הבשורה הטמונה באדמת הארץ ובאווירה?

לאור דברי הרב זצ"ל מובן שלא מדובר בסרבנות לשמה אלא במשגה אידיאולוגי, שלא צמח מתוך מניעים קטנים אלא מתוך השקפת עולם גדולה של אנשים גדולים, שביקשו את טובתם של ישראל וחרדו לדבקותם בקב"ה.

ההיסטוריה חזרה על עצמה פעם נוספת בימיו של אדם גדול אחר, הלא הוא חזקיה מלך יהודה, שרצה הקב"ה לעשותו משיח¹⁷ – אלא שלא אמר שירה לפניו על הנס שנעשה לו במפלתו הפלאית של חיל סנחריב בשערי ירושלים; מפלה שמעבר להצלת נפשות הכניסה גם שלל רב לאוצרות ישראל.

מִן הַרְבֵּי זְצ"ל מְבָאָר שֶׁעַל עֵצֶם הַהֲצֵלָה גְרִידָא הִיא חֲזַקְיָה אֹמֵר שִׁירָה, אֹלָם דּוּוֹקָא הַתּוֹסֶפֶת הַחֹמֵרִית – הַשְּׁלָל הַרְבֵּי שֶׁנִּפְל בְּיַד יִשְׂרָאֵל – גְּרָמָה לּוֹ לְהִימָנֵעַ מִכֶּךָ. עַל חֲזַקְיָה אֹמֵר הַגְּמָרָא: "שְׁחִיזַק אֶת יִשְׂרָאֵל לְאַבְיָהֶם שְׁבַשְׁמִים"¹⁸. הוּא הִיא מֶלֶךְ יוֹצֵא דוֹפָן, שְׁכַל מַעֲיִינֵי הָיוּ נִתּוּנִים לְתוֹרָה וּלְהַרְבֵּצָתָהּ בְּקֶרֶב כָּל שְׁדֵרוֹת הָעָם, וְאִף הַצְּלִיחַ בְּכֶךָ בְּמִידָה יִתְרָה, עַד שֶׁאִמְרוּ שְׁלֹא נִמְצְאוּ בִּימָיו אֶפִּילוֹ תִּינוּק אוֹ תִּינוּקָת שְׁלֹא הָיוּ בְּקִיָּאִים בְּהַלְכוֹת טוֹמָאָה טְהֵרָה"¹⁹. עוֹשֵׁר וְכוּבּוֹד לֹא הֶעֱסִיקוֹ אוֹתוֹ, וְהוּא חֲשַׁשׁ שְׁאֵמִירַת שִׁירָה עֲלֵיהֶם תִּשְׁדַּר מִסֵּר הָעוֹמֵד בְּנִיגוּד לְמַפְעֵל חַיּוֹ.

אין ספק שככל שהדברים אמורים במלך, הרי הם שבח גדול עבורו. היכן נמצא מלך צדיק כזה, המעדיף להעלים עיניו מאוצרות זהב וכסף? אך אם במשיח אנו עוסקים, מבאר הרב

¹⁷ סנהדרין צד, א.

¹⁸ שם.

¹⁹ שם צד, ב.

זצ"ל, הרי שזהו חיסרון. משיח אינו רשאי לזלזל באמצעים גשמיים, משום שחובתו היא לעשות בהם שימוש להאדרת שם ישראל ולרוממות שם ה' בעולם.

כמו חזקיה, כך טעו גם המרגלים בשעתם. כל שראו לנגד עיניהם הוא הפחד מפני נבואת "וישמן ישרון ויבעט"², ששיתק אותם ולא הניח להם לשאת עיניים באומץ אל ייעודם של ישראל בעולם, שאינו יכול לצאת אל הפועל ללא ברכתה החומרית של ארץ זבת חלב ודבש. את הקשר המחויב שבין הדברים מבאר הרב זצ"ל במקום אחר:

יחש "ארץ זבת חלב ודבש" והבטחת האבות הוא מכוון מאוד, כי לעם שפל אין צריך הרחבת החיים ועוד תזיק לו ברכת הטבע היתרה והגדושה, שתתנהו לנום בחיק העצלות באשר אין לו מעורר הכרחי, או שתוציאנהו לתרבות רעה. אבל עם נעלה וגוי קדוש ראוי הוא שיחיה חיים של הרחבת הדעת^{כא}, לא על הלחם לבדו כי אם על כל ברכת ה', חיי התענוג הנלקח לתעודת רוממות הנפש, הוא מרומם גוי. על כן לאות על מצב ישראל הרם שלסוף כל סוף יגיעו אליו, באה ההבטחה כי ארצם תהיה ברוכה, "ארץ זבת חלב ודבש"... הגוי שנוצר לגדולות ישאר על אופיו, להיות מלא זיו החיים, ועם הנוצר לחכמה ודעת להפיץ אורה ובינה רבה בעולם אי אפשר לו שיחיה חיים של צמצום באין דבר המרחיב דעתו. על כן "זבת חלב ודבש" היא גזרה להקיש על יתר נועם החיים כפי הדרוש לנפש גדולה של עם הוגה דעות ופונה רק למעלה...^{כב}

אמנם, אחת מדרכי קניין התורה היא ההסתפקות במועט – "פת במלח תאכל, מים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל"^{כג}. אך לא זו תכלית ייעודנו הלאומי. השרוי בעוני ובמחסור חסר את היכולת לראות למרחוק, ואילו אנו נועדנו להשפיע

^כ דברים לב טו.

^{כא} רמז לדברי הגמרא (ברכות נו, ב): "שלושה מרחיבין דעתו של אדם, אלו הן: דירה נאה, ואישה נאה, וכלים נאים".

^{כב} עין־אי"ה מעשר שני, כו; מוגה ע"פ עולת ראייה ח"א, עמ' רפח-רפט.

^{כג} אבות ו: ד. ובפירוש היעב"ץ שם כתב: "הזהיר לבא ללמוד שצריך לגרש ממנו כל תענוגים והתאוות אשר נשתתפנו עם הבעלי־חיים, וירחיק עד הקצה האחרון, כדי שתמצא התורה הבית פתוח לרווחה... וכשתתחזק הנפש המשכלת בבית כמו הבהמית אז ינוח לשתייהן ולא תצר זו את זו, וישוב אל הדרך האמצעי אשר אמר המפרש שיקח תחילה". וכן בפירוש הנודע־ביהודה: "ומדויק הלשון כך היא דרכה של תורה, כלומר המתחיל לילך בדרכים דרחים רבנן לעסוק בתורה, צריך להרגיל עצמו בחיי צער ולהרחיק מתפנוקי מעדנים ותענוגי עולם־הזה, רק מותר לדשן עצמותיו ולהחזיק עצמו בתורה. ובתר הכי קאמר אם אתה עושה כן, שנהגת בתחילה בשעת קניית התורה בחיי צער, אז אשריך בעולם־הזה. כלומר אחר כך, כשזכית ללמוד, יהיה אשריך ויהיה מותר לך ליהנות בתענוגי עולם־הזה".

על העולם כולו ולהעניק לו חזון ותקווה – ולשם כך מוכרחים אנו לחשוב בגדול גם בכל הקשור בביסוסנו החומרי^{כד}.

בשולי דברי הרב זצ"ל בפרשתנו, המלמדים זכות על המרגלים ועל מניעיהם, יש לציין את דברי הרמח"ל בשם הזוהר הקדוש, המדגישים צד שונה:

... חמדת הכבוד – כי כבר היה אפשר שיכבוש האדם את יצרו על הממון ועל שאר ההנאות, אך הכבוד הוא הדוחק, כי אי־אפשר לו לסבול ולראות את עצמו פחות מחבריו, ועל דבר זה נכשלו רבים ונאבדו... הוא שגרם לפי דעת חכמינו ז"ל אל המרגלים שיוציאו דיבה על הארץ וגרמו מיתה להם ולכל דורם מיראתם פן ימעט כבודם בכניסת הארץ, שלא יהיו הם נשיאים לישראל ויעמדו אחרים במקומם... כללו של דבר, הכבוד הוא הדוחק את לב האדם יותר מכל התשוקות והחמדות שבעולם.^{כה}

הערה זו חשובה מאוד, משום שהיא משלימה את התמונה ומבארת כיצד החלה דעתם של המרגלים לסטות מן הדרך שהורה להם משה רבנו. לעתים קרובות מסתבר לנו שבניינים גדולים בדעות ובהשקפות יסודם בנגיעה אישית דקה, שלפעמים האדם עצמו אינו מודע לקיומה או לעוצמתה. כך, אידיאולוגיית הפחד שהתבססה אצל המרגלים נבטה מתוך החשש הפרטי, האנוכי, לגורלם שלהם במציאות החדשה שמעבר לירדן.

טובה הארץ

לכל האמור לעיל נגיעה עמוקה לימינו אנו, כאשר שיבת ציון היא כבר עובדה מוגמרת, ובכל זאת נותרו יהודים רבים מאחור – ותירוצים רבים בפייהם. בולטת במיוחד העובדה שקהילות גדולות של יהודים יראי שמיים מתעקשים לטעון שעוד לא באה השעה הראויה עבורם לעלות אל ארץ־ישראל וליישב את אדמתה. הסיבות מגוונות: יש הטוענים שמסוכן בארץ, יש החוששים למיעוט פרנסה, יש המצביעים על חולשות רוחניות שונות או על כך שהשלטון בארץ אינו מתנהל בכל ענייניו על־פי דרכה של תורה.

מציאות מבולבלת ומצעררת זו אינה חדשה. מפעל שיבת ציון מתמודד עמה מראשיתו, וכבר הגאון מווילנא זצ"ל חזה אותה, כפי שמוסר תלמידו, בעל "קול התור":

מה גדול הוא הכאב של העובדא שרבים מאחינו בני ישראל וביניהם גם מעשירי עם שבמדינות רוסיא אשר התכוננו בהתלהבות לנסוע לארץ־ישראל במצוות רבנו

^{כד} ראה דברי הרב במקום אחר (עין־אי"ה ברכות א: קיד): "לפעול על עמים רבים צריך גדולת הנפש ושאיפה גם כן לרכוש ומקנה וקניין, שעל־ידי זה מתקרבים עמים רבים זה לזה ולמדים איש מדרכי רעהו".

^{כה} מסילת ישירים, פרק יא.

הגר"א ונתקרו דווקא על ידי כמה מתופשי התורה^כ אשר לא ידעו ולא יבינו, וזאת מה שכתב רבנו כי בקיבוץ גלויות יגבר הסטרא-אחרא ר"ל, וזאת מה שנאמר במדרש – כשישראל יוצאים מן הגלות עמלק מזדמן להם בדרך, וזהו כוח הטומאה אשר על זה נאמר "אשר קרך בדרך"^כ. מה חזק כוחו, כוח השטן, שהכניס דעה כוזבת גם בתופשי התורה לעכב את הגאולה. הרי המרגלים היו גדולי ישראל והשטן השיאם ר"ל.^{כח}

אל מול דעות משובשות אלו יש לומר את האמת: אין זו אלא תחייתה המחודשת של תורת המרגלים ושחזור טעותם. יש לזכור, הקב"ה הוא שחולל את המהלך הכביר של שיבת ציון מאלפי שנות גלות, והוא אינו שואל לדעתנו – האם לדעתנו כבר באה השעה אם לאו. כל שאנו נדרשים להעסיק בו את מוחנו הוא בשאלה כיצד לבוא אל הארץ, וכיצד לפעול עם א-ל ולקבץ אליה את כל נידחי ישראל. תשובת המשקל שלנו, בדור אתחלתא דגאולה, היא להתחזק בדבקותנו בארץ ובהכרה כי אכן "טובה הארץ מאד מאד" – טובה לכולם, טובה עכשיו.

^כ על פי הפסוק (ירמיהו ב ח): "ותפשי התורה לא ידעוני". ועיין סוטה (מח, ב): "מאי דכתיב 'כי מי בז ליום קטנות' (זכריה ד י)? מי גרם לצדיקים שיתבזבו שולחן לעתיד לבוא, קטנות שהיה בהן שלא האמינו בהקב"ה". וכתב רש"י (שם ד"ה קטנות): "קטנות אמונה".

^{כח} דברים כה יח.
^{כח} קול התורה, ה, ב.